

terdams Welvaren' (sedert 1813) vormde hierop een nuttige aanvulling. Deelnemingen in korenwijnbranderijen in Delft en Rotterdam waren slechts van korte duur.

Het einde van de Franse tijd betekende alleen in zoverre een wending dat hij zich nu in sterke mate op Oost-Indië ging concentreren. Een grote vloot van schepen had hij allang voordien verworven; opvallend hierbij was dat hij meestal een meerderheidsbelang in elk schip bezat. Zijn keus was altijd vrijheid voor het particuliere initiatief. Als één van weinigen voelde hij niet voor de oprichting van de NHM. Toen deze er eenmaal was, maakte hij volop gebruik van haar bevrachtingen (bedelde er soms om), net als van premies bij scheepsbouw. De naam Van Hoboken werd voor goederen en passagiers een begrip in de vaart op Oost-Indië, ook wat de kwaliteit van de schepen en hun bevelvoering betreft. In 1837 kwamen niet minder dan negentien schepen onder zijn vlag uit Batavia in Rotterdam terug. Niet alleen in het Rotterdamse, maar ook in het nationale economische leven nam hij een vooraanstaande plaats in.

Doordat Oosterwijk vrij consequent een chronologische opzet handhaaft, raakt de lezer soms het zicht kwijt op de continuïteit in de omvang van Van Hobokens zaken. Een thematische aanpak binnen een zekere chronologische ordening zou de helderheid hebben vergroot en meer kansen hebben geboden de betekenis van Van Hoboken in een ruimer, nationaler kader te plaatsen. Dat gebeurt nu bijna niet. De mens Van Hoboken blijft onbekend, evenals zijn gezinsleven. De auteur waagt zich niet vaak aan beschouwingen hierover, hoewel daarvoor misschien op het terrein van geloof en ontwikkeling - Van Hoboken volgde geen onderwijs - aanleiding was.

J.R. Bruijn

NIEUWSTE GESCHIEDENIS

J. Donner, *De vrijheid van het bijzonder wetenschappelijk onderwijs* (Dissertatie VU; Zwolle: Tjeenk Willink, 1978, xii + 249 blz., f49,—, ISBN 90 271 1498 6).

Met betrekking tot het wetenschappelijk onderwijs - tot 1960 in de wet aangeduid als hoger onderwijs - kwam een regeling van de onderwijsvrijheid tot stand in 1876. Die regeling, in de hoger-onderwijswet van dat jaar, behelsde niet veel meer dan de uitdrukkelijke bevestiging in het *Staatsblad* van een reeds bestaande vrijheid tot het geven van bijzonder hoger onderwijs; slechts de vrijheid van schoolstichting werd aan enkele voorwaarden gebonden. De wetgever onthield vooralsnog aan instellingen van bijzonder hoger onderwijs het recht, aan eventueel te verlenen graden het 'effectus civilis' te verbinden: het hiervoor noodzakelijk geachte staatstoezicht op de kwaliteit, c.q. de inrichting van het onderricht werd in strijd geoordeeld met de grondwettelijke onderwijsvrijheid. De Vrije Universiteit kon om principiële redenen in de eerste decennia van haar bestaan dan ook geen maatschappelijk rechtsgevolg verbinden aan haar (met name literaire en juridische) graden. In latere wetten - de wet-Kuyper van 1905 en de wet op het wetenschappelijk onderwijs uit 1960 - is aan de bijzondere universiteiten en hogescholen de mogelijkheid geboden tot rechtsgelijkheid met het openbaar wetenschappelijk onderwijs door voorwaarden voor 'aanwijzing' of erkenning te formuleren, waaraan bijzondere instellingen zich vrijwillig kunnen onderwerpen. Financiële gelijkstellingen van het openbaar en bijzonder wetenschappelijk onderwijs liet langer op zich wachten. Het duurde tot 1948 eer de wet-Gielen hiervoor een eerste regeling trof en nog tot 1970 eer de mogelijkheid van een volledige be-

kostiging door het rijk gerealiseerd werd (de zogenaamde 100%-wet). De vele voorwaarden voor bekostiging die de overheid stelde, maken de aarzelande ontwikkeling van de subsidiewetgeving begrijpelijk. Evenals de voorwaarden voor erkenning, en in de praktijk zelfs meer dan deze, betekenden de voorwaarden voor bekostiging immers evenzovele beperkingen van de vrijheid van onderwijs.

In hoeverre de regeling van erkenning en bekostiging van het bijzonder wetenschappelijk onderwijs zich verdraagt (respectievelijk verdroeg) met de constitutionele onderwijsvrijheid, vormt een centrale vraag in het hier besproken proefschrift van J. Donner. Na eerst een uitvoerige schets te hebben gegeven van de ontwikkeling van het bijzonder onderwijs, de (grond-)wetgeving inzake de onderwijsvrijheid en de h.o.-wet van 1876 analyseert de auteur met het oog op deze vraag de vele regelingen die na 1876 tot stand zijn gekomen. En détail beschrijft hij de achtereenvolgende wetsontwerpen en wetten, respectievelijk betrekking hebbend op de erkenning en de bekostiging van het bijzonder wetenschappelijk onderwijs, en toetst hij ze aan de ruimte die de grondwet laat voor beperking van de onderwijsvrijheid. Doorgaans, zo blijkt, laat de arbeid van de wetgever zich goed verdedigen; vooral in de jongste geschiedenis zijn echter nogal eens regelingen voorgesteld of tot stand gebracht die op zeer gespannen voet staan met de grondwettelijke vrijheid van onderwijs (de bekendste voorbeelden daarvan zijn wel de WUB en de collegegeldwet van 1974). In zijn laatste hoofdstuk beschouwt Donner de huidige rechtspositie van het bijzonder wetenschappelijk onderwijs, c.q. de mate van vrijheid die het op grond van zijn bijzondere status nog bezit. Die vrijheid is aanzienlijk; iets anders is - de schrijver stuip dit slechts aan - dat er een zeer gering gebruik van gemaakt wordt.

Donners studie betreft zowel de schoolstrijd als de universiteitsgeschiedenis. De auteur benadert deze zaken echter vanuit een zuiver rechtsgeleerde optiek. De historische achtergrond van het regulerende optreden van de overheid op het terrein van het bijzonder (wetenschappelijk) onderwijs is hier niet aan de orde en komt dan ook niet ter sprake; hij verdwijnt als het ware achter de vele wetten en hun uitleg. Beschrijving, analyse en oordeelvorming bepalen zich strikt tot de juridische kant van de onderwijswetgeving die hier het studieobject vormt. De bijdrage van deze studie aan de geschiedenis van het bijzonder wetenschappelijk onderwijs in Nederland, en zijn waarde voor de in deze materie geïnteresseerde historicus, beperkt zich dus tot de formele, institutionele aspecten van die geschiedenis. Het moet dan gezegd worden, dat het boek als bron van informatie hierover bijzonder rijk is, en dat daarenboven die informatie dankzij de zakelijke opzet en de heldere stijl van het werk en dankzij een uitstekend register ook goed toegankelijk is. Enkel bij de behandeling van de wet op het wetenschappelijk onderwijs komt de helderheid van het betoog in het gedrang. Door ook ten aanzien van deze wet de erkenningsvoorwaarden los van de bekostigingsvoorwaarden te behandelen, terwijl zij hier nauw samenhangen, laat zich de uitleg van deze wet wat moeilijker volgen. Enigszins afbreuk aan de toegankelijkheid van het werk, zeker bij een eerste raadpleging ervan, doet het opmerkelijke gemis van een inleiding. Donner vangt zijn betoog aan zonder enige vorm van verantwoording van de werkwijze of uiteenzetting van zijn doelstellingen. Opzet en aard van de dissertatie blijken dan ook eerst na bestudering ervan.

Begrijpelijkerwijs is in dit boek slechts een spaarzaam gebruik gemaakt van historische literatuur; jammer is daarbij wel, dat de auteur niet teruggerepen heeft op recenter historisch onderzoek. Aan de andere kant zal de historicus die voor zijn studie belang heeft bij een heldere uiteenzetting van de Nederlandse wetgeving op het terrein van het bijzon-

der wetenschappelijk onderwijs voortaan een dankbaar gebruik kunnen maken van de vele informatie die Donners rechtsgeleerde verhandeling in dit opzicht biedt.

R. van der Pluym

J. Perry, *Roomsche kinine tegen roode koorts. Arbeidersbeweging en katholieke kerk in Maastricht 1880-1920* (De Nederlandse arbeidersbeweging XIV; Amsterdam: Van Genep, 1983, 334 blz. f32,50, ISBN 90 6012 571 1).

In tegenstelling tot de pamfletachtige hoofdtitel geeft de ondertitel veel meer aan waarover het gaat in deze studie die de schrijver ook als dissertatie diende aan de Rijksuniversiteit te Groningen. Het boek geeft een analyse van de confrontatie tussen de r.k. kerk en het socialisme in de praktisch homogeen katholieke stad Maastricht. Het gekozen thema in de afgebakende tijd *moet* wel fascineren. Maastricht is immers een van de oudste geïndustrialiseerde centra van het land en in het katholieke Zuiden manifesteert zich in deze stad op zeer krachtige wijze de sociale kwestie. Ontstaan en ontwikkeling van arbeidersbeweging in het algemeen, van socialisme en katholieke reactie daarop in het bijzonder, worden door Perry gedetailleerd besproken. Zijn onderzoek is het resultaat van een indrukwekkende bronnen- en literatuurstudie. De lijst van de geraadpleegde archieven, periodieken, gedrukte en statistische verslagen imponeert.

Nog omstreeks 1880 bestaan er in het katholieke Zuiden geen arbeidersorganisaties. Kerk en bourgeoisie behandelen arbeiders als onmondige paupers. Beide treden het socialisme tegemoet als het rode atheïstische gevaar. Zij vinden elkaar in hun wederzijds belang van het eigendomsrecht en in de toepassing van dwangmaatregelen om het socialisme de wind uit de zeilen te nemen. Vanzelfsprekend krijgt daardoor de ontluikende arbeidersbeweging een anticlericaal karakter. Er ontstaat een gapende kloof tussen kerk en proletariaat - de sociaal-democratie in Maastricht is vanaf de aanvang een proletarische aangelegenheid - temeer daar het sociaal-conservatisme van de geestelijkheid zich uit in paternalisme en zelfs in brute willekeur, zoals onthouding van steun. Hierdoor groeit de kans op succes van de socialistische propaganda, waartegen de kerk niet met een doordachte strategie opereert maar slechts ad hoc reageert. Pas na 1903 rijpt het besef dat de greep op de arbeiders slechts kan worden behouden door het socialisme na te volgen in die zin dat vorming van vakorganisaties wordt nagestreefd die echter in hun bewegingsvrijheid beperkt blijven door de denkbeelden van de 'Limburgse School'. De r.k. kerk verleent alleen haar steun aan sociaal werkende priesters die de dominerende rol van de kerk als uitgangspunt nemen. Kerstening van de maatschappij staat voorop en de rijen moeten gesloten worden in de strijd tegen het socialisme. Is er in deze optie duidelijk een verschuiving te constateren van 'charitas naar arbeidersbeweging' (271), van een herovering van Maastricht is geen sprake. In 1919 doen zelfs negen sociaal-democraten hun intrede in de gemeenteraad. Toch weten socialisme en vakbeweging zich niet onder het juk van het grootkapitaal uit te worstelen; hun successen zijn slechts incidenteel. Nog in mei 1920 krijgen arbeiders na een staking bij de Sphinx, voorheen firma Petrus Regout en Co. wel loonsverhoging, maar hun vakorganisatie wordt niet erkend.

Boeit het onderwerp door zijn probleemstelling, de uitwerking ervan is zondermeer te wijdlopig. Een strakkere betoogtrant en numerieke gegevens over de economische ontwikkeling en sociale emancipatie - het proefschrift bevat geen enkele tabel - zouden het dichtbedrukte boek aanmerkelijk bekort hebben en het zou daardoor aan waarde hebben gewonnen. Opvallend is verder dat vele uitspraken van de schrijver niet worden getoetst.